

KOVÁCS Ilona

Az agrárreformer Fehér Lajos arcai és harcai

A 20. század második felének meghatározó hazai politikusai közül kevesen rendelkeznek életrajzi monográfiával. Pünkösti Árpád Rákosi Mátyásról publikált több kötetes életrajza visszhangtalan maradt.¹ Rajk Lászlóról szintén egy újságíró, az angol Duncan Shiels írt.² Az 1956-os forradalom vezéralakjai közül a rendszerváltozás után – érthető okból – viszonylag hamar önálló kötetet kapott Nagy Imre,³ Maléter Pál,⁴ Bibó István,⁵ majd Losonczy Géza⁶ és Kovács Béla,⁷ de a lendület kifulladás.

A Kádár-korszakkal a helyzet még rosszabb. Leghamarabb az értelmiség önreflexióis igénye hozott eredményt, bár a történet-szek ódzkodása miatt Aczél György pályáját is újságíró, Révész Sándor írta meg.⁸ Munkáját a szakmai közvélemény értékelte, de nem tekintették követendő példának, kivéve Huszár Tibor Kádár-életrajzát⁹ – a többi néma csend. Ezt törte meg a fiatal Papp István, Fehér Lajos-biográfiájával. Az időzítés nem véletlen: a megjelenés igazodott a politikus születési centenáriumához.

A könyv értékelésének elsődleges szempontja az agrártörténeti megközelítés. Az 1957 után általa felügyelt magyar mezőgazdaság 1960-as évek közepétől a '80-as évekig tartó sikertörténetre válaszul nemzetközi tényezők és hazai reformfolyamatok, földrajzi adottságok és rátermett vezetők együttesen eredményezték. A témát annak idején apologikusan, de adatszerűen megírta Csizmadia Ernő.¹⁰ Történetként nemrég feldol-

gozta Varga Zsuzsanna.¹¹ Az agráriumnak a korabeli körülményekhez képest szinte optimális működéséhez a politikai és szakmai vezetők konszenzusteremtő készsége nagyban hozzájárult. Voltak közöttük magas szintű agrárlobbisták (Fehér Lajos, Losonczi Pál, Nyers Rezső), tudományos karriert is abszolváló csúcsetvezetők (Csizmadia Ernő, Dimény Imre, Erdei Ferenc, Romány Pál), ágazati szakpolitikusok (Keserű János, Márton János, Soós Gábor, Vánca Jenő) és közvetlen termelésirányítók (Burgert Róbert, Szabó István). A legtöbbjük életútja megírva, visszaemlékezésként vagy interjú formájában elolvasható.¹² Ehhez a listához csatlakozik a most megjelent kötet.

Aligha szükséges magyarázni: a hiányzó biográfiákat nem pótolják a visszaemlékezések és életút-interjúk. A kívülálló történészi és/vagy szociológusi szemlélet ugyanis többet képes megvilágítani a politikus tevékenységének mozgatórugóiból, mint a mégoly tárgyilagosságra törekvő, de végül szükségképpen öngazolásba hajló memoár.¹³ A most ismert kötet szerzője éppen ezért tartotta fontosnak a témáját historiográfiai áttekintéssel indítani, figyelembe véve, hogy Fehér Lajos az 1945 előtti időkre vonatkozó visszaemlékezéseit még életében publikálta.¹⁴

A mostani könyvből azonban nem csupán az agrárpolitikusai portré, hanem az 1956 végén hatalomra került legfelső pártvezetés egyéb szempontból is meghatározó személyiségének arcképe tűnik elő. Fehér pályá-

íve tipikusan kádári: a kompromisszumokért munkatársait feláldozni (értsd: a saját szempontjából „megvédeni”, illetve „túlélés biztosítani”) kész Kádár 1974–75-re bele nyugodott a gazdasági reform emblemikus alakja, Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes félreállításába. A „mi lett volna, ha” kérdés igenis föltehető: ha Fehér megéri a '80-as évek végét, Nyershez hasonlóan bizonyára őt is rehabilitálják és a csúcson éli át a „létező szocializmus” bukását.

A paraszti származású Fehér Lajos (1917–1981) szülővárosában, Szeghalmon végezte alsó- és középfokú iskoláit (innen indult Tildy Zoltán is). Itt sajátította el a református valláserkölcös alapjait, a munka megbecsülését, a népi származás fontosságát. Eszmei fejlődési útja a protestáns etika és a kommunista hit metszéspontjában jelölhető ki. A kötet alcímében szereplő „népi kommunista” jelzőt a szerző kellően megindokolja (371. o.). Érettségi után a debreceni egyetemre és a Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetébe (ez két külön jogviszonyt jelentett) iratkozott be, latin-történelem szakra. 1940 nyarán államvizsgázott, majd pedagógiai gyakorló éve leteltével 1941 januárjában letette a tanári vizsgát. Az újságírói hivatásban látta jövőjét, így 1943-ig elvégezte a sajtókamara hat féléves Sajtófőiskolai Tanfolyamát. 1941-től folyamatosan dolgozott a *Szabad Szó*, a *Tiszántúl* és a *Kis Újság* szerkesztőségeiben. Ekkor kezdett agrárpolitikai témákkal foglalkozni.

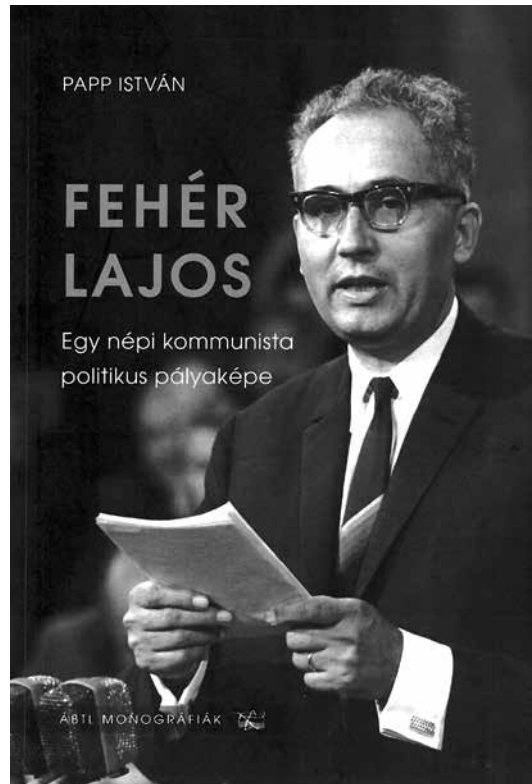
Fehér Debrecenben vált kommunistává a paraszti gyökerek (az otthoni háttere az agrárszocialista régió), a baloldali szervezetek (Márciusi Front), a nemzetközi népfrontpolitika meghirdetése és a népi mozgalom hatására. Az illegális Kommunista Magyarországi Pártja 1942 decemberében vette föl tagjai közé. A német megszállás után az antifasiszta katonai ellenállásban vállalt szerepet: partizáncsoportokat irányított, de ő maga közvetlenül nem hajtott végre akciót.

Az 1945 és 1956 közötti időszakban sokféle poszton helyt állt, ezek változásai

részben saját addigi tapasztalataival, részben a politikai inga kilengéseivel függtek össze. Előbb Péter Gábor helyettese a Budapesti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályán, majd a pártközpont falvakkal foglalkozó munkatársa, Nagy Imre irányítása alatt. Innen a parasztság megnyeréséért harcoló *Szabad Föld* felelős szerkesztői székébe vezetett az útja. E pozíciójában 1953-tól a Nagy Imre-kormány és az „új szakasz” politikájának támogatója. Ennek eredményeként 1954-ben előbb a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetősége (KV) póttagjává választották, majd áthelyezték a központi pártlap, a *Szabad Nép* szerkesztő bizottságába. Az 1955-ös visszarendezés értelemszerűen őt is érintette: a Fonyódtól és Balatonfenyvestől délre elterülő Balatonnagyberekre Állami Gazdaság élére száműzték.

A politika élvonalában 1956 októberében bukkant föl ismét: a KV póttagjaként részt vett a szinte folyamatosan ülésező testület munkájában, sőt október 28-án tagja lett az MDP Katonai Bizottságának. Ebbéli ténykedésének sok pontját a források hiánya, illetve ellentmondásai miatt ugyanúgy homály fedi, mint az 1944. szeptemberi hasonló pártmegebízásának körülményeit.

Ennél jóval világosabb a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) újjászervezésében betöltött szerepe. Ismét része a „genezisnek”, mint 1945 után. Kádár feltétlen híveként tagja lett a Politikai Bizottság (PB) funkcióját betöltő ideiglenes intézőbizottságnak, megbízták az 1956 novemberében indult új pártnapilap, a *Népszabadság* főszerkesztésével. Itt azonban hamarosan belebukott a szerkesztőség sztrájkjába, jóllehet ő maga nem osztotta a lázadó újságírók nézeteit. Szénkormánybiztosnak nevezték ki, majd e tőle távol eső feladatkört 1957 tavaszán a Központi Bizottság (KB) mezőgazdasági osztályvezetői posztjára cserélte. Fehér ezzel visszatért természetesen közegébe, s innentől 1974-ig a hazai agrárpolitika fokozatosan megerősödő és egyre

nagyobb tekintélyre szert tevő irányítójának számított.

Az 1957–60 közötti periódus a magyar mezőgazdaság fejlődésében ellentmondásos időszak, a kísérletezések kora. A MSZMP az 1959 végén tartott pártkongresszusig folyamatosan napirenden tartotta az agrárkérdést. Már az 1957-es pártértekezletet követő hónapban közzétették az MSZMP agrárpolitikájának téziseit, ezt követte augusztus közepén a KB Titkárságának határozata a termelőszövetkezetek politikai, gazdasági és szervezeti megszilárdításáról, illetve augusztus végén a PB határozata a földművesszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztéséről. Az év végén a KB határozatot hozott a felvásárlási rendszer javításáról. 1958 márciusában az állami gazdaságok helyzetéről PB-határozat, áprilisban a falusi politikai munka javításáról KB-határozat, decemberben a párt agrárpolitikájáról és a

tsz-mozgalom továbbfejlesztéséről szintén KB-határozat született. 1959 októberében a KB ismét foglalkozott a termelőszövetkezeti mozgalom továbbfejlesztésével.¹⁵ E dokumentumok – és az ezek nyomán született jogszabályok – megalapozásában Fehér Lajos fontos szerepet játszott.

A KB 1958. decemberi ülésén az agrárpolitikáról hozott határozat tartalmazott egy „szigorúan bizalmas” jelzéssel ellátott fejezetet, amelyet nem tettek közzé. Ebben Dögei Imre földművelésügyi minisztert baloldali szektás, Fehér Lajost jobboldali elhajlóként aposztrofálták. (Az előbbi hibája annak el nem ismerése, hogy az egyéni gazdálkodó parasztságnak tett engedmények nem taktikai, hanem stratégiai kérdések, az utóbbi hibája pedig a kapitalista tendenciák erősödésének lebecsülése.) Az ülésen Fehér elfogadta, Dögei visszautasította a bírálatot.¹⁶ Fehér – akire a pártvezetésben sokan Nagy Imre

egyetlen „túlélő” munkatársaként tekintettek – az önkritikája után megerősödött és az MSZMP VII. kongresszusán, 1959-ben, a KB mezőgazdasággal foglalkozó titkárává választották.

Fehér a felügyeleti területén megkérdőjelezhetetlen tekintélyre tett szert. Előbb a tévesztés befejezésében (azaz a „szocializmus alapjainak lerakásában”), utóbb a háztáji gazdaság és a vállalati reform, egyáltalán az új gazdasági mechanizmus bevezetése mögött – más politikusokkal együtt – előkelő helyen állt. 1962-től – a kollektivizálás befejezésétől – miniszterelnök-helyettesként felügyelte az agráriumot. Az igazi „csapata” 1966–67-re állt fel. Az MSZMP KB 1966 májusában tárgyalta meg és fogadta el a gazdasági mechanizmus reformjára vonatkozó, történelmi jelentőségű irányelveket és határozatát. A folyamat az MSZMP 1966. őszi IX. kongresszusának határozatában kapott véglegesen zöld utat. Ennek nyomán az országgyűlés 1967. április 14-ei alakuló ülésén teljes körű személycserére került sor: Dobi István helyett az addigi földművelésügyi minisztert, Losonczy Pált az Elnöki Tanács elnökévé (azaz államfővé), Kállai Gyula helyett a reformszellemű Fock Jenőt a minisztertanács elnökévé választották. A kormányban Fehér Lajos elnökhelyettes maradt, mellette ugyanilyen posztot kapott Ajtai Miklós addigi tervhivatali elnök és Timár Mátyás addigi pénzügyminiszter. A reform hívének tekinthető az új pénzügyminiszter, Vályi Péter, valamint Dimény Imre, aki a földművelésügyi és az élelmezésügyi tárcák, valamint az Országos Erdészeti Főigazgatóság egyesítésével megalakult új Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium élére került.

A recenzióink bevezetőjében említett agrárszakemberek, mint lobbizó csoport, a 60-as évektől gyakran kiérdemelték a „Fehér gárdisták” jelzőt, utalva az érdekérvényesítésben élenjáró Fehér Lajos ernyőszerépére, aki miniszterelnök-helyettesként más tárcák fölött rendkívül széles felügyeleti jogkörrel bírt. A szerző ennek külön fejezetet szentelt, így

csak azt említjük meg, ami kimaradt belőle: hozzá tartoztak a várossá nyilvánítási ügyek (pl. ő jegyezte Sárospatak 1968-as előterjesztését).

Fehér és vezetőtársai irányítása alatt a magyar mezőgazdaság nemzetközi viszonylatban versenyképes sikertörténetté vált. Ahogy a szerző bemutatja: 1975-ben Kanada, Ausztrália és Dánia mögött negyedik helyen álltunk az egy főre jutó gabonatermelésben, 1985-re már csak Kanada maradt előttünk. A hústermelésben ugyanez a teljesítmény 1975-ben a harmadik helyre volt elegendő (Dánia és Ausztrália után), 1985-re Hollandia is elénk került (340. o.).

Fehér Lajos 1974-es félreállítására közvetlen kapcsolatban állt a gazdasági reform lefélékezésével és a reformerők visszaszorulásával. Az első jelet az 1972. novemberi KB-ülés határozatában fedezhetjük fel. A pártvezetés konzervatív szárnya (Biszkú Béla, Gáspár Sándor, Komócsin Zoltán, Németh Károly, Pullai Árpád) a szovjet pártvezetés támogatásával, a „munkásosztály védelmének” frazeológiájával ideológiai ellentámadást hajtott végre. A KB kimondta a tervezés erősítését, a „nyereség-bér” kapcsolat megszüntetését az energiaszektorban, a kötelező szerződéses bérek bevezetését, a legnagyobb 40-50 állami vállalat külön kezelését.¹⁷ A reformerők 1974-ben vereséget szenvedtek, de Kádár – taktikai okokból – nem egyszerre hajtotta végre a személycseréket. 1974 márciusában felmentették KB-titkár tisztéből Aczél Györgyöt és Nyers Rezsőt (betegsége miatt Komócsint is), és nyugdíjazták Ajtai Miklós és Fehér Lajos miniszterelnök-helyetteseket. 1975 májusában megvált kormányfői posztjától Fock Jenő, miniszterelnök-helyettesi tisztségétől Timár Mátyás. Ekkor állt föl a mezőgazdasági tárcát vezető Dimény Imre is. Fehér és Nyers az 1975. márciusi XI. pártkongresszuson a Politikai Bizottságból is kimaradtak. A XI. kongresszus utáni első KB-ülésen, 1975. március 22-én, amikor a PB megválasztására került sor, Kádár a következőket mondta: „Szeretnék még a

személyi dolgokhoz visszatérni két mondat erejéig, hogy mindenféle félreértéseket elkerülhessünk. A KB tagjai között most van három elvtárs, Fehér Lajos, Kállai Gyula és Nyers Rezső elvtársak, akik ezidáig a PB tagjai voltak és most nem lettek azok. Itt szeretném megmondani, hogy a három megnevezett elvtársat becsületes embereknek tartjuk, szándékaikban az ügyet kívánják szolgálni, kommunistáknak, elvtársaknak tekintjük őket és a jövőben is számítunk munkájukra a KB testületében.¹⁸

Kommunista frazeológia vagy kádári humánpolitika? A válasz Fehér szempontjából lényegében mindegy: mint halottnak a csók. A döntést élete végéig nem tudta megemészteni. A hatalma teljében is józanul gondolkodó, de rendkívül szuggesztív, a saját igazában hajthatatlanul hívő, munkatársaiért kiálló Fehér Lajosnak a haláláig egyetlen társadalmi megbízása maradt, a Partizánszövetség elnöki széke, amelyet még 1958-ban foglalt el.

A kötet időbeli vonalvezetése világos, a fontosabb csomópontok vagy történelmi szituációk önálló fejezetbe foglalása indokolt. Bőséges a jegyzetapparátus, a szerző számos levéltári anyagot, kéziratot és publikált forrást használt. Ha valamit kifogásolhatunk, akkor az csupán néhány stilisztikai megjegyzés. Némi naivitást tükröz a következő mondat: „Fehér Lajos számára véget ért az illegálitás korszaka, és egy komoly politikai tőkével rendelkező párt tagjaként bátran nézhetett a jövőbe.” (88. o.) Véleményünk szerint 1945 elején a szétlőtt fővárosban, bizonytalan egzisztenciális körülmények között senki sem szemléldöhetett így. Azt a tényt, hogy Dimény Imre a nagydoktori védésére meghívót küldött Fehérnek, túlzásnak tartjuk „még ennél is többet mond a két férfi barátságáról” jelzővel illetni (307. o.). Fehér Lajos Radó Sándor akadémiai taggá választása ügyében tett, egyébként sikertelen kezdeményezése sem „ritka tanúságtétel a politikai hatalom direkt beavatkozásáról” (348. o.), hiszen Aczél Györgynél és másoknál az ilyesmi mindennapos esemény volt. S

végül több helyen előforduló stilisztikai hiba a dupla tagadás: a „bár” kezdetű mondatokban ugyanis a második mellékmondatot nem kell „de” szóval kezdeni.

Mindezekről függetlenül Papp István jó forráskritikai érzékkel, az egymásnak olykor ellentmondó olvasatok pontos összevetésével vezeti végig az olvasót Fehér Lajos életútján. Következésként alapos, néhány helyen módszertani szempontból is példaértékű (pl. a Losonczy Géza és Gimes Miklós biográfiák összevetése a 106. oldalon, vagy az 1956. októberi események bizonytalansága és forráshiánya kapcsán a történész tehetetlenségének beismerése a 157–165. oldalakon). Kellően árnyalt a *Népszabadság*-sztrájk értékelése (180–184. o.) és jól veszi észre Fehér 1969-es politikai akadémiai előadásának az államszocialista rendszer alapjait kritizáló elemeit (336–337. o.). Munkája körültekintő, mértéktartó, szakszerű és olvasmányos. Bárcsak követnék a példáját minél többen, más történelmi személyekről.

(Papp István: Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe. Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi levéltára – Kronosz Kiadó, Budapest–Pécs, 2017. 446 o. ISBN 978-963-467-014-8)

Jegyzetek

- 1 Pünkösti Árpád: Rákosi a hatalomért 1945–1948. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992; Uő: Rákosi a csúcson 1948–1953. Magyar Könyvklub, Budapest, 1996; Uő: Rákosi bukása, száműzetése és halála 1953–1971. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- 2 Duncan Shiels: A Rajk fivérek. Vince Kiadó, Budapest, 2007.
- 3 Rainer M. János: Nagy Imre. Politikai életrajz. Első kötet. 1896–1953. 1956-os Intézet, Budapest, 1996; Uő: Nagy Imre. Politikai életrajz II. 1953–1958. 1956-os Intézet, Budapest, 1999.
- 4 Horváth Miklós: Maléter Pál. Osiris-Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, Budapest, 1995.
- 5 Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban. Válogatta és összeállította: Huszár Tibor. 1956-os Intézet – Osiris-Századvég Kiadó, Budapest, 1995.

6 Kóvér György: Losonczy Géza 1917–1957. 1956-os Intézet, Budapest, 1998.

7 Palasik Mária: Kovács Béla 1908–1959. Occidental Press, Budapest, 2002.

8 Révész Sándor: Aczél és korunk. Sík Kiadó, Budapest, 1997.

9 Huszár Tibor: Kádár János politikai életrajza. Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 1. kötet: 2001, 2. kötet: 2003.

10 Csizmadia Ernő: Az MSZMP agrárpolitikája és a magyar mezőgazdaság. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.

11 Varga Zsuzsanna: Az agrárlobbi tündöklése és bukása az államszocializmus időszakában. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013.

12 Lásd: Bolvári-Takács Gábor: Eszme és föld. Vázlatpontok Losonczi Pál agrárpolitikusi portréjához = Zempléni Múzsza, VI. évf. 2006. 2. szám; Uő: Csendben a csúcson. Vázlatpontok Losonczi Pál államfői portréjához = Zempléni Múzsza, VIII. évf. 2008. 3. szám; Huszár Tibor: Beszélgetések Nyers Rezsővel. Kossuth Kiadó, Budapest, 2004; Göröngyös út. Dimény Imre életútja. Szerkesztette: Varga Zsuzsanna. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017; Huszár Tibor: Erdei Ferenc 1910–1971. Politikai életrajz. Corvina Kiadó, Budapest, 2012; Keserű János: Parasztsorsfordítók között. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007; Vánca Jenő: Őt évtized a mezőgazdaság szolgálatában. Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 2010; Schlett András: Sziget a szárazföldön. A Bábolnai Állami Gazdaság története 1960 és 1990 között. Szent István Társulat, Budapest, 2007; Szabó István életútja Nádudvartól Nádudvarig. Szerkesztette: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2012.

13 Lásd ehhez: Éles Csaba: A megélt és megírt múlt. Emlékiratok, önéletrajzok, vallomások. Napút-füzetek 2. Napkút Kiadó, Budapest, é. n.; Pataki Ferenc: Önéletrajzi emlékezet – önismeret – önéletírás = Pszichológia, 26. évf. 2006. 2. szám, 97–151. o.; Uő: Az önéletírás pszichológiája = Pszichológia, 27. évf. 2007. 1. szám, 3–68. o.

14 Fehér Lajos: Így történt. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979.

15 A felsorolt dokumentumokat tartalmazza: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Szerkesztette: Feles Györgyné. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1964.

16 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1959–1960. évi jegyzőkönyvei. Szerkesztette: S. Kosztricz Anna – Némethné Vágyi Karola – Simon István – Soós László. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1999. 917–920. o.

17 A Központi Bizottság állásfoglalása a X. kongresszus határozatainak végrehajtásáról és a tennivalókról. In: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971–1975. Szerkesztette: Vass Henrik. Kossuth Könyvkiadó, 1978. 376–379. o. A határozat nyomán hamarosan megszületett a népgazdasági tervezésről szóló 1972. évi VII. törvény, valamint az Állami Tervbizottság létesítéséről szóló 1023/1973. (VI.30.) MT. számú határozat.

18 Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei, III. kötet 1971–1980. Összeállította: Németh Jánosné. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000. 27–28. o.

Nyikita Hruscsov, Kádár János és más politikusok 1964. április 4-én, Budapesten, a felvonulási dísztribünről távozóban. A lépcső tetején Fehér Lajos hátrasimítja a haját. (forrás: www.fortepan.hu)